

י. מקרים לאדם מצד גלגול נשמתו

עוד שורש אחר נמצא להנהגה בענייני העולם הזה⁹⁴, והוא שהחכמה העליונה סידרה

הערות - ילמד ענוים דרכו

ויגש מו,ב). רבנו בחיי הרחיב לבאר יותר בשמות לד,ז: "ועל דרך הקבלה: 'פוקד עון אבות על בנים' - זהו סוד העיבור, כי יפקוד על הרשע פעמים שלוש עם גבר ועמו הן רבעים. והדין הזה הוא עניין המחשבות שאמרה התקועית לדוד שהקב"ה מחשב: 'לבלתי ידח ממנו נדח'... והוא חסד הש"י לישראל, שלא יהיו אובדין מן העולם הבא, אלא שיזכו הכל לפניו. ומפורש אמרו (סנהדרין צ,א): 'כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב, שנאמר: ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ'. ואל הסוד הזה רמז שלמה המלך ע"ה באומרו: 'מה שהיה הוא שיהיה' וגו' ואמר: 'דור הולך ודור בא' וגו', כי על דרך הפשט היה ראוי שיאמר 'דור בא ודור הולך' לפי שהנולדים הם באים והמתים הם הולכים, אבל אמר: 'דור הולך ודור בא', כי ההולך הוא בא, וזהו לשון 'דור' שהוא מלשון: 'כדור אל ארץ רחבת ידים', וזה מבואר". וחזר על כך בעוד מקומות (עיין דברים ג,כו ועוד הרבה). הרמב"ן בשער הגמול ביאר בדומה לעניין הגלגול את שיטת הרמב"ם הסובר שיעקר השכר בעולם הנשמות, והקשו עליו מדוע אפוא ישוּבו הצדיקים לתחיית המתים? והסביר הרמב"ן לשיטת הרמב"ם שישוּבו לחיות בימי המשיח כדי להשלים את מה שלא הספיקו לתקן בעודם בעולם הזה.

בשור"ת תורה לשמה סי' תנח הביא את הרמזים לגלגול מהכתובים: "הגלגול באדם יש לו רמז נכון, אשר המציאו הראשונים ז"ל בפסוקי איוב פרק לב שאמר: 'באיוב חרה אפו על צדקו נפשו מאלוהים ובשלושת רעיו חרה אפו על אשר לא מצאו מענה וירשיעו את איוב'. וקשה, באומרו 'ירשיעו את איוב' - משמע שהיה צדיק, ובאומרו: 'על צדקו נפשו מאלוהים' - משמע שלא היה צדיק. אך יתיישב בסוד הגלגול, כי איוב שהוא גלגול זה היה צדיק באמת, אך נפשו שהיתה של תרח - לא היתה צדקת. ובעבור אותו רשע שלה - לקה עתה, וכמ"ש הרמב"ן ז"ל דבר זה בשער הגמול בפסוק הנו' ועיין מהר"ם אלשיך ז"ל ודי בזה. גם עוד מן היבוס יש הוכחה לגלגול, דכתיב: 'ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו' - משמע דאחיו עצמו הוא נבנה, שהבן אשר יוליד יהיה אחיו. דאם היבוס הוא רק לזכרון השם - די שיקרא שם בנו הנולד לו מאשתו על שם אחיו. גם ברות כתיב: 'להקים שם המת וכו', ולא יכרת שם וכו', ובאמת שם הבן קראוהו עובד ולא מחלון? אך הבניין הוא על רוחו של המת שתהיה בגוף הבן הנולד. וכן באונן כתיב: 'והקם זרע לאחיך. וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע וכו' לבלתי נתן זרע לאחיו' - וזו ראייה על גלגול האח בבן הנולד. וכבר קהלת רמז הגלגול בכמה מקראות, כאשר פרשו בזה המקובלים. האחד אומרו: 'דור הולך ודור בא' - והו"ל להקדים בא להולך, ובאמנת הגלגול יבא נכון. גם אמר: 'מה שהיה הוא שיהיה, דור הולך ודור בא אין כל חדש תחת השמש'. גם אמר: 'ראיתי רשעים קבורים ובאו וממקום קדוש יהלכו וכו''. ובזוהר פ' וישב נזכר שם הגלגול ועוד בשאר מקומות. גם בישעיה כב: 'אם יכופר העון הזה לכם עד תמותו' - תרגם שם 'מיתה שנייה'. ויותר מפורש עוד התרגום שם בפרק סה בפסוק: 'ושלמתי על חיקם' - תרגם שם 'מותא תניינא ית גוייתהון'. ורק בתלמוד לא הזכירו אותו בפירושו, כי הוא מדברים הנסתרים ונעלמים".

ובאמת אף ללא גלגול, לכל נשמה יש ריבוי של גופים המשתתפים בתיקון שלה, כי כל נשמה מתחלקת לחלקים רבים שכל אחד מהם בא לעולם בגוף אחר כדי להשלים את התיקון הספציפי שבו. וז"ל הרמח"ל במאמר החכמה: "עניין הגלגול יש בו פרטים רבים מאוד. אמנם כלל העניין הוא כי כבר ביארנו איך הנפש הנבדלת מתחלקת לחלקים רבים, וכללם: נפש רוח נשמה חיה יחידה, וגם אלה החמישה חזורים ומתחלקים לחלקים פרטיים רבים. ואמנם כל אלה אפשר להם שיחזרו ויתגלגלו בגוף שני או שלישי. וכן כמה פעמים. ועל הרוב אינן מתגלגלות כולן, כי הרי כפי הזכויות שיש לגוף מן הגופים - כך חלקים מנשמתו נתקנים באופן שלא יצטרכו להתגלגל עוד, ושאר החלקים שלא נתקנו - הם יתגלגלו..."

מסלול 1: יום ה, ג סיון מסלול 3: יום ב, ד סיון
מסלול 2: יום א, ה סיון מסלול 4: יום ג, ג סיון

להרבות⁹⁵ עוד ההצלה כמ"ש, שנשמה אחת תבוא לעולם הזה פעמים שונות⁹⁶, בגופים

הערות - ילמד ענוים דרכו

95 מהרמב"ם במו"נ ג, כג משמע שלצורך הצלה זו מספיק שתהיה לאדם זכות אחת בלבד, שחיבר את פסוק כג: "אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלה להגיד לאדם ישרו" לפסוק כט: "הן כל אלה יפעל אל פעמים שלוש עם גבר". וכתב הרמב"ם שמתוך כל דבריו של אליהוא - זה היה עיקר חידושו שבעבורו שמע איוב וקיבל.

96 מרבנו בחיי (במדבר טז, כט) נראה שזהו עד שלוש פעמים. וכיאר בזה את הטעם שבעדת קרח נהג משה עמם במידת הדין וגם נענשו נשים וטף. וז"ל: "ואמנם אם ביקשנו להלום פרשה זו בדרך הפשט - יקשה עלינו כל זאת, אבל אי אפשר להולמה כי אם בדרך הקבלה הנאמנה. והנני רומז רמזים, שמענה ואתה דע לך. תמצא בדור הפלגה: 'הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם', וכתוב בהם: 'וזה החילם לעשות', ותמצא באנשי סדום: 'אנשי העיר (דור הפלגה שרצו לבנות העיר) אנשי סדום נסבו על הבית', וכיאר הכתוב כי אנשי העיר והמגדל הם אנשי סדום. ואמר עליהם: 'ואת האנשים אשר פתח הבית הכו בסנוורים', ותמצא באנשי סדום 'אנשי העיר', ובפרשה זו בעדת קרח: 'ויקומו לפני משה', והיה ראוי לומר 'על משה', אבל רמז כי היו לפני משה; ומפני זה קראם 'אנשי שם'; ותרגם אונקלוס: 'ויקח' - 'ואתפליג', רמז על דור הפלגה; והזכיר בכאן בעונשם: 'העניי האנשים ההם תנקר', כמי שמפחיד חברו במכה שכבר באה לו.

ומשל למה הדבר דומה? לאב רחמן שהיה לו בן כסיל ואינו נוהג כשורה, בתחילה - גער בו, שנייה - מכהו ומייסרו, שלישייה - מתייאש ממנו ומשלחו ביד פשעו. כן דור הפלגה שכתוב בהם: 'וזה החילם לעשות', מה עשה? הפיצם. ואנשי סדום - הכם בסנוורים. ועדת קרח - נאבדו מן העולם כי היו ראויין שיעקרו מן העולם. והנה כוונת הש"י שהוא 'עושה חסד לאלפים' - היתה בטלה בהם. ועל סוד העניין הזה אמר: 'טובים השניים מן האחד', והזכיר אחריו: 'זהו חוט המשולש', שהוא הפעם השלישית. וממה שאמר: 'לא במהרה ינתק', אתה למד כי לפעמים ינתק אפילו בשלישית, אבל רחוק הוא ואינו דבר מצוי, ולכך אמר: 'לא במהרה ינתק'.

אבל מהפסוק 'פוקד עוון אבות על בנים... ועל רבעים' - שפירשו הראשונים (ורבנו בחיי עצמו בשמות לד, ז) על עניין הגלגול משמע שיש גם פעם רביעית!

ובאמת יש שני פסוקים סותרים: הפסוק באיוב מדבר על שלוש פעמים: 'פָּדָה נַפְשׁוֹ מֵעֵבֶר בְּשָׁחַת וְחִתּוֹ בְּאוֹר תְּרָאָה. הֵן כָּל אֵלֶּה יִפְעַל אֵל פְּעָמִים שְׁלוֹשׁ עִם גָּבֵר. לְהַשִּׁיב נַפְשׁוֹ מִנִּי שָׁחַת לְאוֹר בְּאוֹר הַחַיִּים'. ואילו עמוס מדבר על ארבעה: 'כֹּה אָמַר ה' עַל שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֵנּוּ'.

ונ"ל שהחילוק הוא בין יחיד לציבור, כגמרא ביומא פו, ב: 'תניא, רבי יוסי בר יהודה אומר: אדם עובר עבירה פעם ראשונה - מוחלין לו, שנייה - מוחלין לו, שלישייה - מוחלין לו, רביעייה - אין מוחלין לו, שנאמר: 'כֹּה אָמַר ה': עַל שְׁלוֹשָׁה פְּשָׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֵנּוּ, ואומר: 'הן כל אלה יפעל אל פעמים שלוש עם גבר'. מאי ואומר? וכי תימא: הני מילי - בציבור, אבל ביחיד - לא, תא שמע: 'הן כל אלה יפעל אל פעמים שלוש עם גבר'. ואל תתמה שיש בציבור עניין של הכרתות מחיי עולם הבא, שכן אמרו בסנהדרין על דור המבול דדור המדבר ע"ש. [ועיין ברמב"ם הל' תשובה ג, והבס"מ בביאור גרסת הרמב"ם ושאר המפרשים. והרי"ף והרמב"ם חיברו מימרא זו למימרא של הגמרא בראש השנה יז, א "מעביר ראשון ראשון" וכבר תמה על זה המהרש"א שהרי יש כאן פסוקים שונים ודרשות שונות.]

ומספר שבילי אמונה (לרבי מאיר אלדבי מראשוני ספרד במאה ה-14), הנתיב התשיעי, נראה שהבין שהמינימום לנשמה להגיע לתיקון הוא פעמיים-שלוש, ואילו ארבע - זהו מקסימום הגלגולים האפשריים: "חכמינו ע"ה קיבלו כן, שכתבו בפרשת בראשית בפסוק 'ותקרא שמו שת' - מלמד שנשמת הבל נתגלגלה ונשתתה בשת ולכן נקרא שמו שת ואח"כ נתגלגלה גם במשה רבנו ע"ה, מה

מסלול 1: יום ה, ג סיון
מסלול 2: יום א, ה סיון
מסלול 3: יום ב, ד סיון
מסלול 4: יום ג, ג סיון

שונים⁹⁷, ועל ידי זה הנה תוכל לתקן בפעם אחת את אשר קלקלה בפעם אחרת, או להשלים מה שלא השלימה⁹⁸.

ואולם בסוף כל הגלגולים, לדין שלעתיד לבוא, הנה הדין יהיה עליה כפי כל מה שעבר עליה⁹⁹ מן הגלגולים שנתגלגלה ומן המצבים שהיתה בהם.

הערות - ילמד ענוים דרכו

שאינן שום נשמה נמלטת מגלגול פעמיים או שלוש, כמאמר הכתוב: 'הן כל אלה יפעל אל פעמים שלוש עם גבר', כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא... ועל דרך הזה היא מתגלגלת עד ד' פעמים. וזה מאמר הכתוב: 'פוקד עוון אבות על בנים, על שלשים ועל רבעים' ותמיד היא מתמעטת מכל חטא ואשמה". ולשון ראשון נ"ל עיקר.

97 ספר שבילי אמונה, הנתיב התשיעי: "ואין לשאול ולומר: אם כן הוא, שהנשמה מתגלגלת מגוף לגוף, איך תחיה בתחיית המתים הנשמה הבאה - בשניים או שלושה גופים? כי נשיב לשואל ונאמר - שהנשמה מתעלה ומתרבה לכמה חלקים, כמו שהנר עושה כמה ניצוצות, ובכך היא משמשת בכל הגופים". וכבר הבאתי כעין זה ברמח"ל במאמר החכמה הנ"ל.

98 הרמח"ל כאן עוסק בגלגול פעם נוספת בגוף אדם. וזאת כדי לתקן ולהשלים את אשר חיסר בגלגול קודם. אבל מלבד זאת יש גלגול ליסורים וכפרה, והוא הגלגול בדומם, צומח וחי. וכן כתב הרמח"ל במאמר החכמה: "ואולם זולת כל זה (=הגלגול בגוף אדם) יש מין גלגול אחר, והוא גלגול בזולת מין האדם. והיינו בבעלי חיים או צומחים או דוממים. ואין עניינו כזה שזכרנו, כי הנה זה שזכרנו - הנפש המתגלגלת תשמש בגוף שתתגלגל לנפש לו ממש. אך המתגלגלת דרך משל בבעל חי - אינה משמשת לנפש לו כי זולתה תהיה לו נפשו הבהמית, אך עומדת שם כמי שעומד בבית הסוהר, ויהיה מצבה במקום ההוא צער גדול לה עד שבזה יכופר עוונה. ובהיות עניין הבהמי הופכי לגמרי לעניין הנשמה השכלית ועליונה, על כן עמדה שם יהיה לה לצער היותר גדול שאפשר לשער, כיון שתוכרח לעמוד במה שהוא הפך טבעה לגמרי. וכן הגלגול בצומח ודומם, כיוצא בזה הוא - שאינה משמשת שם לנפש ולא נקשרת בגוף ההוא כלל, כמו שמתקשרת המתגלגלת באדם, אך יושבת שם כיושב במקום מה, אלא שהמקום ההוא אינו הגוף לה ומצטער בו, ועוונה מתמרק על ידו".

בשור"ת תורה לשמה סי' תנח הביא רמזים מהכתוב לגלגול זה: "גלגול בבע"ח נרמז בפסוק: 'הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי' כמ"ש מורנו זצ"ל בשער הגלגולים". גם בעניין הגלגול בדומם וצומח כתב שם: גם עניין הגלגול בדומם וצומח נרמז אצלנו בפסוק: 'כי אבן מקיר תזעק' - כי יש מגולגלים באבן שבקיר, שהיא בדומם, או ב'כפיס מעץ יעננה' - שהוא הצומח, ומשם צועקים מרוב העונש אשר להם שם עכ"ל, ודי בזה".

[אנשים רבים מתייחסים לעניין הגלגול בספק בגלל הקושי לקבל שנפש אדם תתגלגל בנפש בהמה או צמח. לעומת זאת עניין החזרה פעם נוספת על מנת לשפר את מצב האדם - אין זה יוצא מהיגיון רוב בני האדם. ובאמת זהו גלגול להשלמה, ואילו גלגול לכפרה הוא עניין אחר. הרמח"ל הביא כאן את עניין הגלגול שיותר קרוב לדעת בני אדם, והשאיר את עניין הגלגול לכפרה נסתר.]

99 האם יכול לחטוא ולקלקל בגלגול שני מה שכבר תיקן בראשון? עיין בשור"ת תורה לשמה סי' תנט בשם האר"י שזה תלוי בסיבה שחוזר בגלגול: "כתב מורנו זלה"ה בשער הגלגולים וז"ל: ודע, כי האדם צריך שיקיים כל התרי"ג מצוות ואם חסר אחת מהם - עדיין נפשו חסרה כפי שיעור המצוות שחסרו ממנו. ואמנם הרמ"ח מצוות עשה נחלקים לחמישה חלוקות: האחד - הם המצוות אשר האדם נמנע מלקיימם, כגון מצוות שהם תלויות בזמן שביהמ"ק היה קיים, כמו הקרבנות וכיוצא בהם. ואלו - אין האדם חוזר בגלגול עליהם לקיימם, כי מה תועלת יש בגלגול? אמנם כשיבנה ביהמ"ק יקיימם (ועל זה אמר רבי ישמעאל בשבת יב, ב) "כשיבנה בית המקדש אביא חטאת שמנה". השנייה - הם המצוות שיכול האדם לקיימם, כמו ציצית ותפילין וכיוצא בהם. ואלו - אם לא קיימם צריך בהכרח שיחזור להתגלגל פעמים רבות עד שישלים את כולם, באופן כי מי שכבר נתגלגל וקיים

מסלול 1: יום ה, ג סיון מסלול 3: יום ב, ד סיון
מסלול 2: יום א, ה סיון מסלול 4: יום ג, ג סיון

והנה אפשר שייגיעו עניינים לאדם שנשמתו מגולגלת, כפי מה שיוגרים לה מצד מה שעשתה בגלגול קודם, וינתן לאדם ההוא בעולם מצב כפי זה, וכפי המצב שינתן לו - יהיה המשא אשר יוטל עליו וכמש"ל¹⁰⁰.

וכבר דינו יתברך שמו מדוקדק על כל אדם לפי מה שהוא בכל בחינותיו, פירוש - בכל פרטי מצבו. באופן שלא יועמס לעולם על אדם לעולם הבא שהוא הטוב האמיתי, אשמה שאין לו באמת, אבל יגיע לו מן המשא והפקודה בעולם הזה כפי מה שתפלג לו החכמה העליונה, וכפי זה יידונו מעשיו.

והנה פרטי בחינות רבות ימצאו בעניין זה של הגלגול, איך יהיה האדם נידון לפי מה שהוא בגלגולו, ולפי מה שקדם בגלגול אחר, לשיהיה הכל על פי המשפט האמיתי

הערות - ילמד ענוים דרכו

קצת מצוות די לו בגלגולו זה כשקיים המצוות החסרות ממנו שלא קיימם מעולם כלל (על כן בן עזאי שכבר קיים מצוות פו"ר בכל נר"נ שלו לא היה צריך לזה בגלגול הנוסף - תורה לשמה סי' תקה). ודע כי כשיתגלגל על כך אפשר שיחטא ויבואו על ידו עברות רבות. הש"ישי - הם המצוות שאין חובה לקיימם אא"כ באה לידו, כגון תרומות ומעשרות ושילוח הקן שאינו מחוייב לרדוף אחריהם. ואלו ג"כ מוכרח שיתגלגל לקיימם, אמנם כיון שלא הוצרך להתגלגל אלא לסיבה זו - מובטח הוא שלא יחטא בזה הגלגול השני (ועליו אמרו חז"ל: "צדיק וטוב לו - צדיק בן צדיק"). הרביעי - הם המצוות שאין יכולת בידו לקיימם אא"כ כאשר האלוהים אנה לידו, כמו פדיון הבן ויבום וחליצה או גט שאינו מחוייב וכיוצא בזה, יש בהם חילוק. כי אם לא נזדמנו לידו - אינו חוזר להתגלגל, אבל יבוא בסוד העיבור לפי שעה בלבד עד אשר יקיים אותם ותכף מסתלק מן העולם והולך לו. אבל אם באו לידו ולא קיימם - אז מוכרח הוא להתגלגל וכו' ע"ש". ודבר ידוע כי תרומות ומעשרות בזמן הזה הם מדרבנן, ואפילו בזמן בית ב' בימי עזרא הם דרבנן דבעינן ביאת כולכם והכי קי"ל וכו' בי"ד סי' שלא. ועכ"ז נראה מדברי רבינו ז"ל שמועיל קיומה בזמן הזה. ולא הניח זה בכלל חלוקה הראשונה של הקרבנות".

100 כלומר - הקב"ה עושה חסד עם הרשעים בכך שנשמותיהם שבות לעולם הזה כדי לתקן חטאים קודמים. ולפי זה אפשר שבחיינו אלו לא חטא כלל, ועדיין מתייסר על חטא שחטא בגלגול קודם. וזה עומק "פוקד עוון אבות על בנים". וכן עומק תשובת הגמרא: "צדיק ורע לו - צדיק בן רשע", ואין הכוונה לאביו ממש אלא לגלגולו הקודם. וכן ביאר האר"י בוידוי: "אבל חטאנו אנהנו ואבותינו" - היינו בגלגולים קודמים. הסיבה שטעם זה הוא סוד, כי אין אנו יודעים מה היה גלגולו הקודם. ועל כן בגלגולו הוא צדיק גמור, אבל בהסתר - אינו גמור. וכעין זה להפך, יש רשע גמור שטוב לו בעולם הזה בזכות מצוות שעשה בגלגול קודם. וכן הסביר הרמב"ן בשער הגמול בזה את עניין צדיק גמור ורע לו, וביאר בזה את תשובת אליהוא לאיוב: "יש בטענה הזאת סוד, נמסר לאנשי התורה והקבלה. והוא רמוז בדברי רבותינו, ונכלל בעניין 'סוד העיבור' שחכמים מוסרין אותו לתלמידיהם הראויים, והיא תשובתו של אליהוא על תוכחותיו של איוב... ועל זה נתחרט איוב ושב בתשובה לבוראו. שכבר ידע מדברי אליהוא כי הטענה היא שאמר לו (=סוד העיבור), היא טענה הגונה ומקובלת, והיא סוף (=תכלית) השגת האדם בידיעה הזאת, ואין אחריה קושיא בדעתו של אדם. ונתברר לו בידיעה שלמה מעניין נבואתו במענה האלוהים יתברך שמו, כי כל מעשיו בסדר ובהשגחה... אבל זה הספק (=צדיק ורע לו), אף על פי שהוא מועט, עם הספק האחר שהוא רב ממנו, שיראה הרשע הגמור המוחלט מצליח בכל עניין ההצלחות יהיה החושב מייחס תלאות הצדיק בעיניו או שלוות הרשע הזה, בסוד הנזכר הנכלל בשם 'סוד העיבור', אם זיכהו האלוהים אליו לדעתו מפי הקבלה הנאמנה, לאחר שישמר בו מאוד מן המכשול והטעות".

מסלול 1: יום ה, ג סיון
מסלול 2: יום א, ה סיון
מסלול 3: יום ב, ד סיון
מסלול 4: יום ג, ג סיון

והישר. ועל כל זה נאמר (דברים לב,ד): "הַצּוּר תָּמִים פָּעָלוּ כִּי כָל דְּרָכָיו מְשֻׁפָּט" וכו'. ואין בברואים ידיעה שתוכל לכלול מחשבותיו יתברך שמו ועומק עצתו. רק הכלל הזה ידענו ככל שאר הכללים: שאחד ממקורות מקריהם של בני האדם בעולם הזה הוא הגלגול, על פי אותם החוקים והמשפטים הישרים שהוחקו לפניו יתברך שמו להשלמת זה העניין כולו.

יא. המקרים השונים נמשכים מסיבות שונות, והדרך להכרעה כשיש ניגוד בין הסיבות השונות

נמצאו לפי כל מה שביארנו, סיבות שונות ומתחלפות (=סותרות) למקרי בני האדם בעולם הזה, אם לטוב ואם למוטב.

ואמנם אין העניין (=הכוונה) שכל מקרה שיקרה ימשך מכל הסיבות האלה. אבל העניין הוא שמכל אלה הסיבות ימשכו מקרים לבני האדם בעולם. וימצאו מקרים נמשכים מסיבה אחת, ואחרים מסיבה אחרת.

ואמנם החכמה העליונה היודעת ומשקפת תמיד על כל מה שהוא נאות לתיקון כלל הבריאה¹⁰¹, הנה היא שוקלת בעומק עצתה (את) כל הדברים ביחד, ועל פי זה מנהגת את העולם בכל פרטי¹⁰².

כי אולם אי אפשר לכל הסיבות האלה, שיולידו תולדותיהם (=התוצאות היוצאות מהן) תמיד בשווה. כי פעמים רבות אפשר לאחת שתכחיש את חברתה. כי הנה דרך משל, אפשר שלפי זכות האבות - יגיע לאדם אחד עושר, ולפי מעשיו - עוני, ולפי החילוק הכללי - עושר או עוני.

ואפילו לפי המעשים עצמם, כבר יעשה איש מעשה אחד - יהיה הדין בו שתבוא לו טובה אחת, ומעשה אחר - יהיה הדין בו שתחסר לו הטובה ההיא!

ואולם החכמה העליונה שוקלת ומכרעת את הכל על הצד היותר טוב, ומזמנת לכל איש ואיש עניינים ממין אחד ועניינים ממין אחר. פירוש - עניינים נמשכים אחר אחת הסיבות, ועניינים נמשכים אחר סיבה אחרת.

אמנם לא יקרה מקרה לאדם שלא יהיה כפי אחת מן הסיבות שזכרנו¹⁰³.

הערות - ילמד ענוים דרכו

101 זו התכלית שעל פיה הכל מושקף ומוכרע.
102 האופן שבו כל הצדדים נשקלים יחד יתבאר לקמן בפרק ו. כל מידה וכל הנהגה מהנהגות ה' - יש לה נציגות בפועל של מלאך, שבשקלול כולן מוכרע הדין.

103 כלומר - כולם לא באים אלא בהשגחת ה', או ההשגחה הכללית או האישית. וז"ל הרמב"ן בא יג, טז: "ומן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים - שהם יסוד התורה כולה. שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכולם נסים (=כלומר: באים בהשגחת ה') אין בהם טבע ומנהגו של עולם, בין ברבים בין ביחיד". וכן כתב ב"תורת ה' תמימה".
הרמב"ם במו"ג, ג, נא חולק על זה לכאורה, שסובר שהכל נתון לטבע אלא אם כן האדם מתדבק בבוראו, שאז הוא מושגח כפי רמת הדבקות. אולם באמת גם לרמב"ם העובדה שהאדם נתון להנהגת

והפרטים אי אפשר לאדם שידעם כולם, וכבר ידענו הרבה כשידענו כללי העניינים למיניהם¹⁰⁴ וכמ"ש.

יב. חילוק בין מקרים אמצעיים לבין מקרים תכליתיים

ואולם צריך שתדע שהמקרים הקורים לבני האדם יש בהם שני מינים: האחד - מקרים תכליתיים, והשני - אמצעיים¹⁰⁵.

פירוש "תכליתיים" - מקרים שיהיו נגזרים על האדם להיותם ראויים לו מצד אחת מהסיבות שזכרנו למעלה.

"אמצעיים" - מקרים שיקרו לו כדי שעל ידם יגיע לו מקרה אחר שראוי לו. והוא כעניין: "אֹדֶךָ ה' כִּי אֶנְפֹּתַי בִּי (ישב אפך ותנחמני)" (ישעיהו יב,א), שפירשו ז"ל¹⁰⁶ - שנשברה רגל פרתו ונפלה ומצא סימא (=מרגלית) תחתיה. או שימלט ממקרה שראוי שלא יגיע לו, כגון שנעתכב ולא הלך בספינה שהיה רוצה לילך, וטבעה הספינה בים¹⁰⁷.

הערות - ילמד ענוים דרכו

הטבע או להתערבות השגחתית, היא משפט ה' כפי רמת דבקו (ע"ש ג,יז - שהכל במשפט). ועוד - שהחומר מביא קלקולים לאדם בהכרח (ע"ש א,עא; ג,ח-ט; ג,כג) וא"כ גם היותו נתון בהסתר - הכל במשפט.

באגרת תחיית המתים קבע הרמב"ם שהנסים אינם מתמידים, כמו שהמטה נהפך לנחש וחזר להיות מטה, וכן הים חזר לאיתנו אחר שנקרע. זה נראה כסותר את דברי הרמב"ן שכל מקרינו נסים. אולם אין זה נכון. כוונת הרמב"ם שם היא לשינוי חוקי הפיזיקה, שעל זה נאמר שהנס לא יתמיד, ושהקב"ה מעוניין שחוקי הטבע יתמידו. אולם הקב"ה פועל בתוך המציאות בהשגחתו, ופעולות אלו מתמידות, כפי שכתב שם שהמופת בעניינים האפשריים בטבע - כל מה שיתמידו כך יראה יותר שהם מופת, כיעודי התורה בברכות ובקלות. אם כן, גם הרמב"ם מסכים שיש השגחה פעילה שפועלת במציאות, כמו שהאדם בבחירתו פועל, רק שאין היא שוברת את חוקי הפיזיקה אלא פועלת בהם - כמו האדם. וזה פשוט. ועל כן אנו מצווים להודות על כל מקרה טוב ולברך על כל דבר רע, שהכל בהשגחה ביד ה'.

104 רמז בזה שיש בכל מין סוגים ופרטים שלא פירט. כגון בסוד הגלגול לא חילק בין "עיבור" ל"גלגול". ובין גלגול באדם לבין גלגול בדצ"ח. וכן בקבלת כפרה על האחרים הזכיר רק עניין יסורי הצדיק בעון הדור בתיקון הכלל, ולא הזכיר את יסורי הבן לכפרת הוריו, ועוד.

105 כעין זה גם ברמב"ם במו"נ ג,יג - חלוקה בין נמצאים שהם תכלית לעצמם לנמצאים שהם אמצעים בלבד לנמצאים אחרים שיש להם תכלית עצמית.

106 ירושלמי הוריות ג,ד: "אמרו לו: אבא יהודה! הקדוש ברוך הוא ימלא חסרונתיך. עם כשהלכו להם, ירד לחורש בתוך חצי שדהו, עם כשהוא חורש בתוך חצי שדהו - שקעה פרתו ונשברה. ירד להעלותה והאיר הקדוש ברוך הוא עיניו ומצא סימא (= מרגלית). אמר: לטובתי נשברה רגל פרתיי".

107 נדה לא,א: "דרש רב יוסף: מאי דכתיב: 'אודך ה' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני?' במה הכתוב מדבר? בשני בני אדם שיצאו לסחורה, ישב לו קוץ לאחד מהן - התחיל מחרף ומגרף. לימים שמע שטבעה ספינתו של חברו בים, התחיל מודה ומשבח. לכך נאמר: 'ישוב אפך ותנחמני'. והיינו דאמר רבי אלעזר: מאי דכתיב: 'עושה נפלאות לבדו וברוך שם כבודו לעולם' - אפילו בעל הנס אינו מכיר בנסו".

דוגמה למקרים אמצעיים - עיין לקמן בפרק ד סעיף יב.

מסלול 1: יום ה, ג סיון	מסלול 3: יום ב, ד סיון
מסלול 2: יום א, ה סיון	מסלול 4: יום ג, ג סיון

וגם אמצעיים אלה אפשר שיהיו לצורך עצמו של האדם שיקרו לו, ואפשר שיהיו לצורך זולתו, לשתבוא על ידי זה טובה או רעה לזולתו¹⁰⁸.

ואמנם החכמה העליונה, כמו שתשער העניינים שראוי שיגיעו לאדם, תשער גם כן האמצעיים שעל ידם יגיעו לו, עד שימצא הכל נגזר בתכלית הדקדוק למה שהוא היותר טוב באמת.

שאלות מנחות:

- ✦ מדוע עניין הגלגול כה קשה להבנה עד שנותר בסוד בכתובים ובחז"ל?
- ✦ כיצד עניין הגלגול אינו מאפשר לשאול את שאלת צדיק ורע לו ורשע וטוב לו?
- ✦ מה ההבדל המהותי בין גלגול בגוף אדם לגלגול בדצ"ח?
- ✦ מזווית ראייה של הגלגול, מי הם ה"בנים" בפסוק "פוקד עוון אבות על בנים"? ומי הוא הבן במאמר חז"ל: "צדיק ורע לו - צדיק בן רשע"?
- ✦ האם לפי הרמח"ל אין קשר בין מה שקורה לאדם לבין חוקי הטבע?
- ✦ האם הקב"ה שוקל תמיד את כלל החוקים ההשגחתיים כדי להכריע כיצד לנהוג עם האדם?
- ✦ אילו חוקי השגחה יכולים להשתלב זה בזה, ואילו סותרים זה את זה?
- ✦ מה ההבדל בין יסורים שבאים לעורר את האדם לתשובה או לכפר על חטאיו לבין "מקרים אמצעיים", כגון נזק שנגרם לו על מנת שיצא לו מכך טובה?
- ✦ "חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה" - האם מפני שמאמין שבסוף תצמח מזה טובה, או מפני שמקבל זאת לכפרה או לתשובה?¹⁰⁹
- ✦ מניין ידע נחום איש גמזו שהדברים שקרו לו היו לטובה בבחינת "מקרים אמצעיים" ולא חשש שהם לכפרה או לעורר לתשובה, ועל כן לא יתהפכו לטובה?
- ✦ סכם את כללי ההשגחה, כפי שעולים מפרקים ב-ג.

מסלול 1 - הלימוד בשישי-שבת ברמב"ן על הפרשה

הערות - ילמד ענוים דרכו

108 וז"ל הרמב"ם בהקדמה למשנה: "סיבת נחת אותו הכסיל, מפני שגם הוא משרת לאדם שהוא מטרת הבורא. כי בעבור הנאתו ועושרו או שלטונו - יצווה לעבדיו לבנות ארמון ענקי, או לנטוע כרם גדול - כדרך שעושים המלכים והמתדמים להם - ויהיה אותו הארמון מוכן לחסיד, שיבוא במשך הזמן באחד הימים לחסות בצל קיר מקירות אותו ארמון, ותהיה בכך הצלתו ממוות; ושיוקח מאותו כרם כמות של יין באחד הימים, כדי לעשות צרי (=רפואה) להציל אדם שלם שנשכו אפעה. כך היא הנהגת ה' יתעלה ויתרומם וחכמתו, ששעבד בה את הטבע. עצות מרחוק אמונה אומן. ועניין זה כבר ביארוהו חז"ל, אמרו שבן זומא היה יושב בהר הבית ורואה ישראל עולים, ואומר: 'ברוך שברא כל אלו לשרתני'. לפי שהיה ע"ה יחיד בדורו".

109 עיין שו"ע או"ח רכב, ג. ועיין במשנה ברורה שם ס"ק ד, שנתן טעם שונה להלכה ממה שנתן השו"ע. ועיין מסילת ישרים פרק יט "כדי שלא תהיינה..." שהביא אותם כשתי דרגות.

מסלול 1: יום ה, ג סיון מסלול 3: יום ב, ד סיון
מסלול 2: יום א, ה סיון מסלול 4: יום ג, ג סיון